COPYRIGHT NOTICE
THÔNG BÁO BẢN QUYỀN

VNU-HUS MAT3500: Toán rời rạc

Lý thuyết số cơ bản I

Hoàng Anh Đức

Bộ môn Tin học, Khoa Toán-Cơ-Tin học
Đại học KHTN, ĐHQG Hà Nội
hoanganhduc@hus.edu.vn

Nội dung

Giới thiệu

- *Lý thuyết số (number theory)* nghiên cứu các tính chất và mối liên hệ giữa các loại số
  - quan trọng nhất là *các số nguyên dương (positive integers)*
  - đặc biệt là *các số nguyên tố (prime numbers)*

- Cho các số nguyên a và b với $a \neq 0$. Ta nói b *chia hết cho* a, ký hiệu $b \vdots a$, nếu tồn tại một số nguyên c sao cho $b = ac$.
- Trong trường hợp này, ta cũng nói a là *ước (factor)* của b hay b là *bội (multiple)* của a và ký hiệu $a \mid b$.
- Ta lần lượt sử dụng các ký hiệu $b \not\vdots\, a$ và $a \nmid b$ để chỉ b không chia hết cho a và a không là ước của b

Định lý 1

(1) *Nếu* $a \mid b$ *và* $a \mid c$, *thì* $a \mid (b + c)$

(2) *Nếu* $a \mid b$, *thì* $a \mid bc$

(3) *Nếu* $a \mid b$ *và* $b \mid c$, *thì* $a \mid c$

Bài tập 1

Chứng minh Định lý 1

Định lý 2

Với $a \in \mathbb{Z}$ và $d \in \mathbb{Z}^+$, tồn tại duy nhất các số nguyên q và r, với $0 \leq r < d$, thỏa mãn $a = dq + r$

Chứng minh.

- Tồn tại các số nguyên q và r với $0 \leq r < d$ thỏa mãn $a = dq + r$
  - Chọn q là số nguyên lớn nhất thỏa mãn $dq \leq a$
  - Chọn $r = a - dq$. Ta có $0 \leq r < d$ (Tại sao?)
- Giả sử tồn tại các cặp số nguyên q_1, r_1 và q_2, r_2 thỏa mãn $a = dq_1 + r_1$ và $a = dq_2 + r_2$, với $0 \leq r_1 \leq r_2 < d$ và $(q_1, r_1) \neq (q_2, r_2)$
  - Nếu $q_1 = q_2$ thì $r_1 = a - dq_1 = a - dq_2 = r_2$
  - Do đó, $q_1 \neq q_2$. Theo giả thiết $a = dq_1 + r_1 = dq_2 + r_2$ và do đó $d = (r_2 - r_1)/(q_1 - q_2)$. Do $0 \leq r_1 \leq r_2 < d$, ta có $0 \leq r_2 - r_1 < d = (r_2 - r_1)/(q_1 - q_2)$. Do đó, $0 \leq q_1 - q_2 < 1$. Đây là một mâu thuẫn (Tại sao?)

□

- Trong Định lý 2, a là *số bị chia (dividend)*, d là *số chia (divisor)*, q là *thương (quotient)*, và r là *số dư (remainder)*
- Ta cũng viết $q = a \operatorname{div} d$ và $r = a \bmod d$. Chú ý rằng với d cố định, $a \operatorname{div} d$ và $a \bmod d$ là các hàm từ $\mathbb{Z}$ đến $\mathbb{Z}$
- Ta có $q = \lfloor a/d \rfloor$ và $r = a - dq = a - d\lfloor a/d \rfloor$

Ví dụ 1

- $101 \operatorname{div} 11 = 9$ và $101 \bmod 11 = 2$
- $-11 \operatorname{div} 3 = -4$ và $-11 \bmod 3 = 1$
  (Chú ý rằng mặc dù $-11 = 3(-3) - 2$ nhưng *số dư của phép chia $a = -11$ cho $d = 3$ không bằng -2* do $r = -2$ không thỏa mãn $0 \leq r < d$)

Thuật toán 1: Tìm thương và số dư

Input: $a \in \mathbb{Z}$, $d \in \mathbb{Z}^+$

Output: Thương q và số dư r của phép chia a cho d

procedure `div-mod`(a, d):

- $q := 0$
- $r := |a|$
- **while** $r \geq d$ **do** `// Tiếp tục trừ` d `từ` r `và tăng` q `cho đến khi` $r < d$
  - $r := r - d$
  - $q := q + 1$
- **if** $a < 0$ *và* $r > 0$ **then** `// Trường hợp` a `âm`
  - $r := d - r$
  - $q := -(q + 1)$
- **return** (q, r) `//` $q = a \text{ div } d$ `là thương,` $r = a \bmod d$ `là số dư`

- Với $a, b \in \mathbb{Z}$ và $m \in \mathbb{Z}^+$, *a đồng dư với b (theo) môđun m*, ký hiệu $a \equiv b \pmod{m}$, khi và chỉ khi $m \mid (a - b)$

Định lý 3

Với $a, b \in \mathbb{Z}$ và $m \in \mathbb{Z}^+$, $a \equiv b \pmod{m}$ khi và chỉ khi $a \bmod m = b \bmod m$

Chứng minh.

($\Rightarrow$) Giả sử $a \equiv b \pmod{m}$. Theo định nghĩa, $m \mid (a - b)$. Nếu $a = q_1 m + r_1$ và $b = q_2 m + r_2$ với $0 \le r_1 < m$ và $0 \le r_2 < m$ thì $a - b = (q_1 - q_2)m + (r_1 - r_2)$. Do $0 \le r_1, r_2 < m$ nên $-m < r_1 - r_2 < m$. Do $m \mid (a - b)$ nên $r_1 - r_2 = mp$ với $p \in \mathbb{Z}$. Suy ra $-m < mp < m$ và do đó $p = 0$, nghĩa là $r_1 = r_2$, hay nói cách khác $a \bmod m = b \bmod m$

($\Leftarrow$) Giả sử $a \bmod m = b \bmod m = r$. Suy ra $a = q_1 m + r$ và $b = q_2 m + r$. Do đó, $a - b = (q_1 - q_2)m$, nghĩa là $m \mid (a - b)$ $\square$

Bài tập 2

Chứng minh rằng quan hệ đồng dư theo môđun m "$\equiv \pmod{m}$" là một quan hệ tương đương trên tập các số nguyên

Định lý 4

Với $a, b \in \mathbb{Z}$ và $m \in \mathbb{Z}^+$, $a \equiv b \pmod{m}$ khi và chỉ khi tồn tại $k \in \mathbb{Z}$ sao cho $a = b + km$

Chứng minh.

($\Rightarrow$) Giả sử $a \equiv b \pmod{m}$. Theo định nghĩa, $m \mid (a - b)$, nghĩa là tồn tại $k \in \mathbb{Z}$ sao cho $a - b = km$ hay $a = b + km$

($\Leftarrow$) Giả sử tồn tại $k \in \mathbb{Z}$ sao cho $a = b + km$. Suy ra $a - b = km$ và do đó $m \mid (a - b)$. Theo định nghĩa, $a \equiv b \pmod{m}$

$\square$

Định lý 5

Với $a, b, c, d \in \mathbb{Z}$ *và* $m \in \mathbb{Z}^+$, *nếu* $a \equiv b \pmod{m}$ *và* $c \equiv d \pmod{m}$ *thì* $a + c \equiv b + d \pmod{m}$ *và* $ac \equiv bd \pmod{m}$

Chứng minh.

Giả sử $a \equiv b \pmod{m}$ và $c \equiv d \pmod{m}$. Theo Định lý 4, tồn tại $s, t \in \mathbb{Z}$ thỏa mãn $a = b + sm$ và $c = d + tm$. Do đó, $a + c = (b + d) + (s + t)m$ và $ac = (b + sm)(d + tm) = bd + (bt + sd + stm)m$. Theo Định lý 4, $a + c \equiv b + d \pmod{m}$ và $ac \equiv bd \pmod{m}$ $\square$

Hệ quả 6

- $(a + b) \bmod m = ((a \bmod m) + (b \bmod m)) \bmod m$
- $ab \bmod m = ((a \bmod m)(b \bmod m)) \bmod m$

- Ta có thể định nghĩa các toán tử số học trên tập $\mathbb{Z}_m = \{0, 1, \ldots, m-1\}$: Với $a, b \in \mathbb{Z}_m$
  - $a +_m b = (a + b) \bmod m$; và
  - $a \cdot_m b = (a \cdot b) \bmod m$,

  trong đó các phép toán $+$ và $\cdot$ ở vế phải là các phép toán trên $\mathbb{Z}$. Các phép toán $+_m$ và $\cdot_m$ được gọi là các phép cộng và nhân theo môđun m

- Thông thường, chúng ta biểu diễn các số theo *hệ cơ số (base)* 10, sử dụng các *chữ số (digit)* từ 0 đến 9
- Trên thực tế, ta có thể biểu diễn các số theo hệ cơ số $b > 1$ bất kỳ
- Với mọi $n, b \in \mathbb{Z}^+$, tồn tại duy nhất một dãy $a_k a_{k-1} \dots a_1 a_0$ gồm các *chữ số* $a_i < b$ $(1 \leq i \leq k)$ thỏa mãn

$$n = a_k b^k + a_{k-1} b^{k-1} + a_{k-2} b^{k-2} + \dots + a_1 b^1 + a_0 = \sum_{i=0}^{k} a_i b^i$$

  Ta cũng ký hiệu $n = (a_k a_{k-1} \dots a_2 a_1)_b$
- Một số hệ cơ số phổ biến
  - **Hệ cơ số 10 (hệ thập phân (decimal)):** sử dụng 10 chữ số $0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9$ (do chúng ta có 10 ngón tay)
  - **Hệ cơ số 2 (nhị phân (binary)):** sử dụng 2 chữ số $0, 1$ (dùng trong tất cả các hệ thống máy tính hiện đại)
  - **Hệ cơ số 8 (hệ bát phân (octal)):** sử dụng 8 chữ số $0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7$ (tương ứng với các nhóm 3 bit)
  - **Hệ cơ số 16 (hệ thập lục phân (hexadecimal)):** sử dụng 16 chữ số $0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, A, B, C, D, E, F$ (tương ứng với các nhóm 4 bit)

Ví dụ 2

$$
\begin{aligned}
(101011111)_2 &= (?)_{10} 1 \cdot 2^8 + 0 \cdot 2^7 + 1 \cdot 2^6 + 0 \cdot 2^5 + 1 \cdot 2^4 \\
&\quad + 1 \cdot 2^3 + 1 \cdot 2^2 + 1 \cdot 2^1 + 1 \cdot 2^0 = (351)_{10} \\
(2AE0B)_{16} &= (?)_{10} 2 \cdot 16^4 + 10 \cdot 16^3 + 14 \cdot 16^2 + 0 \cdot 16^1 + 11 \cdot 16^0 \\
&= (175627)_{10}
\end{aligned}
$$

Để chuyển một số nguyên n sang hệ b phân với $b > 1$:

(1) Để tìm giá trị của chữ số ngoài cùng bên phải, tính $n \bmod b$

(2) Thay n bởi $n \operatorname{div} b$

(3) Lặp lại các bước (1) và (2) cho đến khi $n = 0$

Bài tập 3

Mô tả thuật toán trên bằng mã giả

Chuyển một số nguyên n sang hệ b phân với $b > 1$:

$$
\begin{aligned}
n &= bq_0 + a_0 & n &:= q_0 \\
&= b(bq_1 + a_1) + a_0 \\
&= b^2 q_1 + ba_1 + a_0 & n &:= q_1 \\
&= b^2(bq_2 + a_2) + ba_1 + a_0 \\
&= b^3 q_2 + b^2 a_2 + ba_1 + a_0 & n &:= q_2 \\
&= b^3(bq_3 + a_3) + b^2 a_2 + ba_1 + a_0 \\
&= b^4 q_3 + b^3 a_3 + b^2 a_2 + ba_1 + a_0 & n &:= q_3 \\
&\vdots & &\vdots \\
&= b^k(0 + a_k) + b^{k-1} a_{k-1} + \dots b^3 a_3 + b^2 a_2 + ba_1 + a_0 & n &:= 0 \\
&= b^k a_k + b^{k-1} a_{k-1} + \dots b^3 a_3 + b^2 a_2 + ba_1 + a_0
\end{aligned}
$$

Ví dụ 3

$$(12345)_{10} = (?)_8$$

$$\begin{aligned}
12345 &= 8 \cdot 1543 + 1 \\
1543 &= 8 \cdot 192 + 7 \\
192 &= 8 \cdot 24 + 0 \\
24 &= 8 \cdot 3 + 0 \\
3 &= 8 \cdot 0 + 3
\end{aligned}$$

Do đó, $(12345)_{10} = (30071)_8$

Chuyển đổi giữa hệ nhị phân và hệ bát phân (hoặc hệ thập lục phân) rất dễ thực hiện

- Mỗi chữ số trong hệ bát phân tương ứng với một khối 3 bit trong biểu diễn nhị phân
- Mỗi chữ số trong hệ thập lục phân tương ứng với một khối 4 bit trong biểu diễn nhị phân

Thập phân	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Thập lục phân	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	A	B	C	D	E	F
Bát phân	0	1	2	3	4	5	6	7	10	11	12	13	14	15	16	17
Nhị phân	0	1	10	11	100	101	110	111	1000	1001	1010	1011	1100	1101	1110	1111

$$(\underline{11}\ \underline{1110}\ \underline{1011}\ \underline{1111})_2 = (3EBF)_{16}$$

$$(\underline{A}\underline{3}\underline{D})_{16} = (1010\ 0011\ 1101)_2$$

Biểu diễn số nguyên
Cộng và nhân các số nhị phân

Để cộng hai số nhị phân $a = (a_{n-1}a_{n-2}\dots a_1a_0)_2$ và $b = (b_{n-1}b_{n-2}\dots b_1b_0)_2$

- Cộng hai chữ số nhị phân ngoài cùng bên phải
$$a_0 + b_0 = c_0 \cdot 2 + s_0,$$
trong đó s_0 là chữ số ngoài cùng bên phải trong biểu diễn nhị phân của tổng $a + b$ và *nhớ (carry)* c_0
- Cộng hai chữ số nhị phân tiếp theo và nhớ
$$a_1 + b_1 + c_0 = c_1 \cdot 2 + s_1,$$
trong đó s_1 là chữ số tiếp theo (tính từ bên phải) trong biểu diễn nhị phân của tổng $a + b$ và nhớ c_1
- Tiếp tục cộng hai chữ số nhị phân tiếp theo và nhớ để xác định chữ số tiếp theo (tính từ bên phải) trong biểu diễn nhị phân của tổng $a + b$ và nhớ
- Ở bước cuối cùng, tính
$$a_{n-1} + b_{n-1} + c_{n-2} = c_{n-1} \cdot 2 + s_{n-1},$$
và chữ số đầu tiên trong biểu diễn nhị phân của tổng $a + b$ là $s_n = c_{n-1}$

Thuật toán trên cho ta $a + b = (s_ns_{n-1}\dots s_1s_0)_2$

Biểu diễn số nguyên
Cộng và nhân các số nhị phân

Thuật toán 2: Cộng hai số nhị phân

Input: $a = (a_{n-1} \dots a_0)_2, b = (b_{n-1} \dots b_0)_2$: biểu diễn nhị phân của các số nguyên dương a, b

Output: $s = (s_n s_{n-1} \dots s_0)$: biểu diễn nhị phân của $s = a + b$

procedure add(a, b):
- $c := 0$
- **for** $j := 0$ **to** $n - 1$ **do**
  - $d := \lfloor (a_j + b_j + c)/2 \rfloor$
  - $s_j = a_j + b_j + c - 2d$
  - $c := d$
- $s_n := c$
- **return** $(s_0, s_1, \dots, s_n)$

Biểu diễn số nguyên

Cộng và nhân các số nhị phân

Ví dụ 4

Cộng hai số $a = (10111)_2$ và $b = (11100)_2$

$$\begin{array}{r} 10111 \\ +\;11100 \\ \hline 1 \end{array} \quad \text{nhớ } 0 \qquad \begin{array}{r} 10111 \\ +\;11100 \\ \hline 11 \end{array} \quad \text{nhớ } 0 \qquad \begin{array}{r} 10111 \\ +\;11100 \\ \hline 011 \end{array} \quad \text{nhớ } 1$$

$$\begin{array}{r} 10111 \\ +\;11100 \\ \hline 0011 \end{array} \quad \text{nhớ } 1 \qquad \begin{array}{r} 10111 \\ +\;11100 \\ \hline 110011 \end{array} \quad \text{nhớ } 1$$

Để nhân hai số nhị phân $a = (a_{n-1}a_{n-2}\dots a_1a_0)_2$ và $b = (b_{n-1}b_{n-2}\dots b_1b_0)_2$, chú ý rằng

$$\begin{aligned} ab &= a(b_0 2^0 + b_1 2^1 + \cdots + b_{n-1}2^{n-1}) \\ &= a(b_0 2^0) + a(b_1 2^1) + \cdots + a(b_{n-1}2^{n-1}) \end{aligned}$$

Phương trình này cho ta cách tính ab:

- Chú ý rằng $ab_j = a$ nếu $b_j = 1$ và $ab_j = 0$ nếu $b_j = 0$
- Mỗi lần nhân một số hạng với 2, ta dịch chuyển biểu diễn nhị phân của số đó sang trái một đơn vị và thêm 0 vào đuôi của biểu diễn. Nói cách khác, ta có thể thu được biểu diễn nhị phân của $(ab_j)2^j$ bằng cách dịch chuyển biểu diễn nhị phân của ab_j sang trái j đơn vị và thêm j số 0 vào đuôi của biểu diễn
- Cuối cùng, ta nhận được ab bằng cách cộng biểu diễn nhị phân của n số $(ab_j)2^j$ với $j \in \{0, \dots, n-1\}$

Thuật toán 3: Nhân hai số nhị phân

Input: $a = (a_{n-1} \dots a_0)_2, b = (b_{n-1} \dots b_0)_2$: biểu diễn nhị phân của các số nguyên dương a, b

Output: biểu diễn nhị phân của $p = ab$

procedure `multiply`(a, b):
    for $j := 0$ **to** $n-1$ **do**
        if $b_j = 1$ **then**
            $c_j := a$ sau khi di chuyển j đơn vị sang trái
        else
            $c_j := 0$
        // $c_0, \dots, c_{n-1}$ là các tích thành phần
        $p := 0$
        for $j := 0$ **to** $n-1$ **do**
            $p :=$ `add`(p, c_j)
    return p

Ví dụ 5

Nhân hai số $a = (110)_2$ và $b = (101)_2$

$$\begin{array}{r} 110 \\ \times\quad 101 \\ \hline 110 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 110 \\ \times\quad 101 \\ \hline 110 \\ 0000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 110 \\ \times\quad 101 \\ \hline 110 \\ +\quad 0000 \\ 11000 \\ \hline 11110 \end{array}$$

- Trong hệ nhị phân, các số âm có thể được biểu diễn thông qua *ký hiệu phần bù hai (two's complement notation)*
- Trong trường hợp này, một chuỗi nhị phân n bit có thể biểu diễn bất kỳ số nguyên i nào thỏa mãn $-2^{n-1} \leq i < 2^{n-1}$
- Bit ngoài cùng bên trái dùng để biểu diễn dấu (0 là dương, 1 là âm)
- Khi biểu diễn bằng ký hiệu phần bù hai, nếu $a = (a_{n-1} \dots a_0)_2$ thì $-a = (\overline{a_{n-1} \dots a_0})_2 + 1$, trong đó $\overline{a_{n-1} \dots a_0}$ là phần bù của $a_{n-1} \dots a_0$ thu được thông qua tính toán bằng toán tử lôgic $\overline{}$ (phủ định) theo từng bit

Ví dụ 6 (Với $n = 3$)

Giá trị	Chuỗi 3-bit	Giá trị	Chuỗi 3-bit
3	011	-3	?101
2	010	-2	?110
1	001	-1	?111
0	000	-4	?100

Tính chia hết và phép toán môđun

Tính lũy thừa môđun

- Trong các thuật toán mã hóa hiện đại, một bài toán quan trọng là *tính $b^n \bmod m$ một cách hiệu quả* mà không cần sử dụng quá nhiều bộ nhớ, đặc biệt là *khi b, n, m là các số nguyên lớn*
- Việc tính b^n rồi tìm số dư khi chia nó cho m là không thực tế, do b^n có thể cực lớn và ta sẽ cần một lượng lớn bộ nhớ chỉ để lưu giá trị của b^n
- Ta có thể tính $b^n \bmod m$ bằng cách lần lượt tính $b^k \bmod m$ cho $k = 1, 2, \dots, n$, sử dụng tính chất $b^{k+1} \bmod m = b(b^k \bmod m) \bmod m$. Tuy nhiên, hướng tiếp cận này cũng không thực tế, do ta cần thực hiện $n - 1$ phép nhân các số nguyên và n có thể rất lớn
- Ta trình bày một hướng tiếp cận hiệu quả *dựa trên biểu diễn nhị phân của n*

- Chú ý rằng

$$b^n = b^{\overbrace{a_{k-1}2^{k-1}+a_{k-2}2^{k-2}+\dots+a_1 2^1+a_0 2^0}^{\text{Biểu diễn nhị phân của } n}}$$
$$= (b^{2^{k-1}})^{a_{k-1}} \times (b^{2^{k-2}})^{a_{k-2}} \times \cdots \times (b^{2^1})^{a_1} \times (b^{2^0})^{a_0}$$

- Chúng ta có thể tính các giá trị b^{2^j} bằng cách liên tục bình phương
- Sau đó ta chỉ cần nhân các giá trị này với nhau để tạo thành một tích thành phần, tùy thuộc vào a_j có bằng 1 hay không
- Quan trọng là, sau mỗi bước nhân, để tăng tính hiệu quả và tiết kiệm bộ nhớ, ta *có thể lấy* $\mathrm{mod}\, m$ *của kết quả để tiếp tục thực hiện tính toán*

Tính chia hết và phép toán môđun
Tính lũy thừa môđun

Thuật toán 4: Tính lũy thừa môđun nhanh

Input: b: số nguyên, $n = (a_{k-1}a_{k-2}\dots a_1a_0)_2$: biểu diễn nhị phân của số nguyên dương n, m: số nguyên dương

Output: $b^n \bmod m$

$x := 1$ `// để lưu trữ kết quả`

$b2i := b \bmod m$ `//` b^{2^i}`, đầu tiên` $i = 0$

for $i := 0$ **to** $k-1$ **do** `// xét tất cả` k `bit của` n

  if $a_i = 1$ **then**

    $x := (x \cdot b2i) \bmod m$

  $b2i := (b2i \cdot b2i) \bmod m$ `//` $b^{2^{i+1}} = (b^{2^i}) \cdot (b^{2^i})$

return x

- Một số nguyên $p > 1$ là một *số nguyên tố (prime number)* nếu các ước số dương duy nhất của p là 1 và chính nó
  - Ví dụ: $2, 3, 5, 11, \dots$
- Các số nguyên lớn hơn 1 và không phải là số nguyên tố được gọi là các *hợp số (composite number)*

Bài tập 4

*Chứng minh rằng nếu p là một số nguyên tố và $p \mid ab$ với $a, b \in \mathbb{Z}^+$ thì $p \mid a$ hoặc $p \mid b$. Phát biểu này có đúng với p là hợp số hay không? (**Gợi ý:** Sử dụng Định lý Bézout (Định lý 12)) sẽ đề cập ở phần sau)*

Định lý 7: Định lý cơ bản của số học

Mọi số nguyên dương lớn hơn 1 có thể được viết một cách duy nhất dưới dạng một số nguyên tố hoặc một tích của các ước nguyên tố của nó theo thứ tự tăng dần

Gợi ý.

- Ta đã chứng minh bằng phương pháp quy nạp: nếu $n > 1$ là một số nguyên thì n có thể được biểu diễn dưới dạng tích của các số nguyên tố
- Để chỉ ra tính "duy nhất", ta chứng minh (bằng quy nạp): nếu p là một số nguyên tố và $p \mid a_1 a_2 \dots a_n$, trong đó $a_i \in \mathbb{Z}$ với $1 \leq i \leq n$, thì $p \mid a_j$ với j nào đó ($1 \leq j \leq n$)

$\square$

Bài tập 5

Chứng minh Định lý 7 theo gợi ý

Định lý 8

Nếu $n \in \mathbb{Z}^+$ là một hợp số, thì n có một ước nguyên tố nhỏ hơn hoặc bằng $\sqrt{n}$

Chứng minh.

- Theo giả thiết, $n \in \mathbb{Z}^+$ là hợp số, do đó n có một ước số a thỏa mãn $1 < a < n$. Do đó, tồn tại số nguyên $b > 1$ sao cho $n = ab$.
- Ta chứng minh $a \leq \sqrt{n}$ hoặc $b \leq \sqrt{n}$. Thật vậy, giả sử $a > \sqrt{n}$ và $b > \sqrt{n}$. Suy ra, $ab > \sqrt{n} \cdot \sqrt{n} = n$, mâu thuẫn với định nghĩa của a, b. Do đó $a \leq \sqrt{n}$ hoặc $b \leq \sqrt{n}$, nghĩa là, n có một ước số lớn hơn 1 và không vượt quá $\sqrt{n}$ (a hoặc b)
- Theo Định lý cơ bản của số học, ước số này là một số nguyên tố hoặc có một ước nguyên tố nhỏ hơn nó. Trong cả hai trường hợp, n có một ước nguyên tố nhỏ hơn hoặc bằng $\sqrt{n}$

- Mệnh đề phản đảo của Định lý 8: Một số nguyên $n > 1$ là số nguyên tố nếu nó không chia hết cho bất kỳ số nguyên tố nào nhỏ hơn hoặc bằng $\sqrt{n}$
- Tìm các số nguyên tố giữa 2 và n bằng *Sàng Eratosthenes (The Sieve of Eratosthenes)*
  Thử mọi số nguyên i thỏa mãn $2 \leq i \leq \sqrt{n}$ và kiểm tra xem n có chia hết cho i không
  (1) Viết các số $2, \ldots, n$ vào một danh sách. Gán $i := 2$
  (2) Bỏ đi tất cả các bội của i trừ chính nó khỏi danh sách
  (3) Gọi k là số nhỏ nhất hiện có trong danh sách thỏa mãn $k > i$. Gán $i := k$
  (4) Nếu $i > \sqrt{n}$ thì dừng lại, ngược lại thì quay lại bước (2)
- Việc kiểm tra xem một số có phải là số nguyên tố hay không có thể được thực hiện trong thời gian đa thức [Agrawal, Kayal, and Saxena 2004] (đa thức của số bit sử dụng để mô tả số đầu vào)

Định lý 9

Có vô hạn số nguyên tố

Chứng minh (theo Euclid).

- Giả sử chỉ có hữu hạn các số nguyên tố $p_1, p_2, \dots, p_n$. Đặt $Q = p_1 p_2 \dots p_n + 1$
- Theo Định lý cơ bản của số học, (a) Q là một số nguyên tố hoặc (b) Q có thể được viết thành tích của ít nhất hai số nguyên tố
- **(a) đúng:** Do đó, Q là số nguyên tố. Theo định nghĩa, $Q \notin \{p_1, \dots, p_n\}$, mâu thuẫn với giả thiết toàn bộ các số nguyên tố là $p_1, \dots, p_n$
- **(b) đúng:** Do đó, tồn tại j thỏa mãn $p_j \mid Q$ với $1 \leq j \leq n$. Chú ý rằng $p_j \mid (p_1 p_2 \dots p_n)$, và do đó $p_j \mid (Q - p_1 p_2 \dots p_n)$, suy ra $p_j \mid 1$, mâu thuẫn với giả thiết p_j là số nguyên tố

Lý thuyết số cơ bản I
Hoàng Anh Đức

Số nguyên tố và Ước chung lớn nhất

Ước chung lớn nhất

- Cho $a, b \in \mathbb{Z}$ và a, b không đồng thời bằng 0. *Ước chung lớn nhất (greatest common divisor)* của a và b, ký hiệu $\gcd(a, b)$, là số nguyên lớn nhất d thỏa mãn $d \mid a$ và $d \mid b$
- Các số nguyên a và b được gọi là *nguyên tố cùng nhau (relatively prime hoặc coprime)* khi và chỉ khi $\gcd(a, b) = 1$
- Một tập các số nguyên $\{a_1, a_2, a_3, \dots, a_n\}$ được gọi là *đôi một nguyên tố cùng nhau (pairwise relatively prime)* nếu mọi cặp a_i, a_j với $1 \leq i < j \leq n$ là nguyên tố cùng nhau
- Nếu các số nguyên dương a và b được phân tích thành tích các số nguyên tố

  $$a = p_1^{a_1} p_2^{a_2} \dots p_n^{a_n} \qquad b = p_1^{b_1} p_2^{b_2} \dots p_n^{b_n}$$

  trong đó các số mũ là các số nguyên không âm (có thể bằng 0), thì

  $$\gcd(a, b) = p_1^{\min(a_1, b_1)} p_2^{\min(a_2, b_2)} \dots p_n^{\min(a_n, b_n)}$$

Bài tập 6

Chứng minh phát biểu cuối cùng

- Cho $a, b \in \mathbb{Z}^+$. *Bội chung nhỏ nhất (least common multiple)* của a và b, ký hiệu $\mathrm{lcm}(a, b)$, là số nguyên nhỏ nhất d thỏa mãn $a \mid d$ và $b \mid d$
  - Tập các bội chung của a và b có ít nhất một phần tử ab
  - **Tính sắp thứ tự tốt:** Mọi tập con khác rỗng của $\mathbb{Z}^+$ có phần tử nhỏ nhất
- Nếu a và b được phân tích thành tích các số nguyên tố

$$a = p_1^{a_1} p_2^{a_2} \dots p_n^{a_n} \qquad b = p_1^{b_1} p_2^{b_2} \dots p_n^{b_n}$$

trong đó các số mũ là các số nguyên không âm (có thể bằng 0), thì

$$\mathrm{lcm}(a, b) = p_1^{\max(a_1, b_1)} p_2^{\max(a_2, b_2)} \dots p_n^{\max(a_n, b_n)}$$

Định lý 10

Với $a, b \in \mathbb{Z}^+$, $ab = \gcd(a, b) \cdot \mathrm{lcm}(a, b)$

Bài tập 7

Chứng minh Định lý 10

Bổ đề 11

Cho $a = bq + r$ *với* a, b, q, r *là các số nguyên. Ta có* $\gcd(a, b) = \gcd(b, r)$. *Nói cách khác* $\gcd(a, b) = \gcd(b, (a \bmod b))$

Chứng minh.

- Gọi D_{ab} là tập các ước số chung của a và b, với các số nguyên a, b bất kỳ. Ta chứng minh $D_{ab} = D_{br}$
- $D_{ab} \subseteq D_{br}$: Giả sử $x \in D_{ab}$. Theo định nghĩa, $x \mid a$ và $x \mid b$. Theo Định lý 1, $x \mid (a - bq)$ và do đó $x \mid r$, suy ra $x \in D_{br}$
- $D_{br} \subseteq D_{ab}$: Giả sử $x \in D_{br}$. Theo định nghĩa, $x \mid b$ và $x \mid r$. Theo Định lý 1, $x \mid (bq + r)$ và do đó $x \mid a$, suy ra $x \in D_{ab}$
- Từ $D_{ab} = D_{br}$, ta có $\gcd(a, b) = \gcd(b, r)$

$\square$

Ví dụ 7

Tìm $\gcd(372, 164)$

- $\gcd(372, 164) = \gcd(164, 372 \bmod 164)$
  - $372 \bmod 164 = 372 - 164\lfloor 372/164 \rfloor = 372 - 164 \cdot 2 = 44$
- $\gcd(164, 44) = \gcd(44, 164 \bmod 44)$
  - $164 \bmod 44 = 164 - 44\lfloor 164/44 \rfloor = 164 - 44 \cdot 3 = 32$
- $\gcd(44, 32) = \gcd(32, 44 \bmod 32)$
  - $44 \bmod 32 = 44 - 32\lfloor 44/32 \rfloor = 44 - 32 \cdot 1 = 12$
- $\gcd(32, 12) = \gcd(12, 32 \bmod 12)$
  - $32 \bmod 12 = 32 - 12\lfloor 32/12 \rfloor = 32 - 12 \cdot 2 = 8$
- $\gcd(12, 8) = \gcd(8, 12 \bmod 8)$
  - $12 \bmod 8 = 12 - 8\lfloor 12/8 \rfloor = 12 - 8 \cdot 1 = 4$
- $\gcd(8, 4) = \gcd(4, 8 \bmod 4)$
  - $8 \bmod 4 = 8 - 4\lfloor 8/4 \rfloor = 0$
- $\gcd(4, 0) = 4$

Thuật toán 5: Thuật toán Euclid

Input: a, b: các số nguyên dương
Output: $\gcd(a, b)$

```
x := a
y := b
while y ≠ 0 do
    r := x mod y
    x := y
    y := r
return x                                   // x = gcd(a, b)
```

Định lý 12: Định lý Bézout

Cho các số nguyên dương a, b. Tồn tại các số nguyên s, t sao cho $\gcd(a, b) = sa + tb$

- Các số nguyên s, t thỏa mãn Định lý Bézout được gọi là các *hệ số Bézout (Bézout's coefficients)* của a và b
- Phương trình $\gcd(a, b) = sa + tb$ được gọi là *đẳng thức Bézout (Bézout's identity)*

Chú ý:

- Chúng ta không trình bày chứng minh của Định lý Bézout
- Chúng ta sẽ đề cập hai phương pháp để tìm một tổ hợp tuyến tính của hai số nguyên bằng với ước chung lớn nhất của chúng (Trong phần này, ta luôn giả thiết các tổ hợp tuyến tính chỉ có hệ số nguyên)
  - (1) Đi ngược lại theo các phép chia của thuật toán Euclid
  - (2) Thuật toán Euclid mở rộng (The extended Euclidean algorithm)

Ví dụ 8

Biểu diễn $\gcd(252, 198) = 18$ dưới dạng tổ hợp tuyến tính của 252 và 198

- Thuật toán Euclid sử dụng các phép chia như sau
  - $252 = 1 \cdot 198 + 54$
  - $198 = 3 \cdot 54 + 36$
  - $54 = 1 \cdot 36 + 18$
  - $36 = 2 \cdot 18 + 0$
- Ta có

$$\begin{aligned} 18 &= 54 - 1 \cdot 36 \\ &= 54 - 1 \cdot (198 - 3 \cdot 54) \\ &= 4 \cdot 54 - 1 \cdot 198 \\ &= 4 \cdot (252 - 1 \cdot 198) - 1 \cdot 198 \\ &= 4 \cdot 252 - 5 \cdot 198 \end{aligned}$$

Thuật toán 6: Thuật toán Euclid mở rộng

Input: a, b: các số nguyên dương

Output: (d, s, t): $d = \gcd(a, b)$ và s, t thỏa mãn $d = sa + tb$

procedure `ExtEuclid`(a, b):

- **if** $b = 0$ **then**
  - **return** $(a, 1, 0)$
- $(d_1, s_1, t_1) :=$ `ExtEuclid`$(b, a \bmod b)$
- $d := d_1$
- $s := t_1$
- $t := s_1 - (a \operatorname{div} b) \cdot t_1$
- **return** (d, s, t)

Ví dụ 9

$\texttt{ExtEuclid}(252, 198) = (18, 4, -5)$

Gọi $\texttt{ExtEuclid}(\cdot, \cdot)$	a	b	d	s	t
1	252	198	18	4	-5
2	198	54	18	-1	4
3	54	36	18	1	-1
4	36	18	18	0	1
5	18	0	18	1	0

Định lý 13

Cho các số nguyên dương a, b, c thỏa mãn $\gcd(a, b) = 1$ và $a \mid bc$. Ta có $a \mid c$

Chứng minh.

- Theo Định lý Bézout, tồn tại các số nguyên x, y thỏa mãn $\gcd(a, b) = 1 = ax + by$
- Do $a|bc$, ta cũng có $a \mid byc$
- Mặt khác, $a|axc$
- Suy ra, $a|(by + ax)c$, hay $a|c$

$\square$

Định lý 14

Cho số nguyên dương m và các số nguyên a, b, c. Nếu $ac \equiv bc \pmod{m}$ và $\gcd(c, m) = 1$, thì $a \equiv b \pmod{m}$

Chứng minh.

- Theo định nghĩa, do $ac \equiv bc \pmod{m}$, ta có $m \mid (a - b)c$
- Kết hợp với $\gcd(c, m) = 1$ và Định lý 13, ta có $m|(a - b)$, nghĩa là $a \equiv b \pmod{m}$

$\square$

Tài liệu tham khảo

Agrawal, Manindra, Neeraj Kayal, and Nitin Saxena (2004). "PRIMES is in P". In: *Annals of Mathematics* 160.2, pp. 781–793. DOI: 10.4007/annals.2004.160.781.